

Hajzer Gergő: A magyar társadalom története 11. lecke (30 perc)

A közgondolkodás és az értékek, értékrendszerek átalakulása

Az értékrendszer változásai a második világháború után

A társadalom nagy része *a háború befejezését megkönnyebbüléssel, a szovjeteket viszont megszállóként fogadta.*

A kommunista hatalomátvétel *sok kérdést tisztázatlanul hagyott:* „kisnemzeti tudat”, zsidósághoz való viszony, polgári értékek.

Ellenben az erőforrások és a munkaerő államosításával elindul a SZOVJETIZÁCIÓ és központosító tervracionális, mely *a propaganda eszközeivel* az átnevelésre törekszik:

- **Kialakítja a „szocialista” értékrendszert**, melynek központjában a párt, a munka és az idealizált közösség áll.
- Megköveteli **a politikai célokkal való teljes azonosulást.**
 - → **„Aki nincs velünk, az ellenünk van.”**
- **Az egyén helyett a közösség a fontos.**
- A mindennapi értékek közé bekerül **a harciasság, a harckészség és az önfeláldozás.**
- **Megszűnik a magánélet és a közélet közötti határ.**

Az 1956-ot követő időszak periódusai

1. A '70-es évek közepéig: társadalom ideológiai semlegesedése.

Közvetlenül '56 után → ellenforradalom!

A '60-as évektől *mérséklődik az ideológiai követelményrendszer*, ekkor már elég volt:

- a rendszer hallgatólagos **elismerése**;
- a történelmi és ideológiai tabuk **tiszteletben tartása**.

„Aki nincs ellenünk, az velünk van.”

Folytatódik az ünnepek átpolitizálása:

Az állami politikai ünnepek (április4., november7., május1) mellett **a családi ünnepeknek is szocialista kereteket adtak:**

- keresztelő helyett névadó;
- társadalmi (KISZ) esküvők;
- a polgári temetések.

A '60-as évek közepétől jelenik meg a **depolitizáltság**, melynek hatására **az ideológia** a '80-as évek végére teljesen **kiüresedik**. Ezzel párhuzamosan a **dehistorizálás** jelensége '56-ot és más nemzeti identitást érintő **történelmi eseményt igyekszik kiirtani a közgondolkodásból**.

A politikai és ideológiai **semlegesedés** hatására **nőnek a munkához, családhoz, karrierhez kapcsolódó értékek jelentőségei**. Felértékelődnek az emberi kapcsolatok, de a közvetlen környezetben kívüliekkel szembeni bizalmatlanság továbbra is fennmarad, szilárdul. (Ki lehet besúgó, összeesküvő stb.?)

2. A '70-es évek közepétől a rendszerváltozásig: marxista ideológiától való elfordulás

A második gazdaság erősödésével a gazdasághoz, *a racionális gazdasági döntéshez fűződő értékek* (pl.: a szorgalom, a munkabírási, a tehetség, a leleményesség, a kockázatvállalás) *egyre jelentősebbé válnak*. A magángazdaság kialakulása és ezzel párhuzamosan a kiszolgáltatottság erősödése *felértékeli a korrupciót, a jövedelemeltitkolást, a kiskapuk kihasználását*.

A társadalom értékrendjének változását *a szocializációs folyamatok is befolyásolják*. Ebben a tekintetben a '70-es évek közepére a **kettősség** lesz jellemző:

- **a társadalmi intézmények** (formális társadalmi környezet, pl.:iskola) az **egyenlőséget** közvetítik,
- **DE** a társadalmi szocializációs mechanizmusok, **a magánszféra** fokozatosan előtérbe állítja **az egyéni teljesítményhez**, fogyasztáshoz, anyagi jóléthez kapcsolódó értékeket.

ÍGY a '70-es évek végére, '80-as évek elejére az alábbi, párhuzamosan előforduló értékrendszereket különböztetjük meg:

1. **szokásszerű és hagyományörző**: szigorú **modellkövetés**. Jellemzői: szélsőségellenesség, **középszerűsége törekvés**, látszatokra adás, társadalmi problémák előli **bezárkózás**, **családcentrikusság**, korlátozott életcélok. Elsősorban **a falvakban fordul elő**.
2. **polgári-individualista**: **Egyéni érvényesülés**, önkifejezés. Jellemzői: sikerességre törekvés, anyagiasság, **örömcentrikusság**. Elsősorban **a városi értelmiség és képzett szakmunkásság** körében jellemző.
3. **utópikus-anarchikus**: Jóval kisebb, **marginalizálódó rétegre jellemző**. **Szemben áll** az uralkodó viszonyokkal. Jellemzői: **politikai jelleg**, birtoklást elutasító, **munkához való viszony ideologikus**.
4. **bürokratikus**: **a centralizáció terméke**: személyiségellenesség, gépiesség, **a munkát feladatként értelmezi**, **feltétlen szabálykövetés**, presztízs alapú

birtoklás jellemzi. **Életcél: a pozíció betöltése.**

Ugyanakkor egyre elterjedtebbé válik az **értékvákuum**: az emberek *kiszakadnak a korábbi értékrendjükből, újat még nem sajátítanak el*, önfenntartanak, vegetálnak, *életcél nélkülivé válnak*. Főként a munkásszállókba, a külvárosokba, agglomerációkba kerülőknél figyelték meg.

A '80-as évekre felerősödnek az emberi kapcsolatokban megmutatkozó **zavarok**, *gyengül a tolerancia; a szolidaritás; a másik ember tisztelete*. Bár az intolerancia emelkedése már az '50-es évek óta jelen van az egyre alacsonyabb életszínvonal, a bizalmatlanság, a türelmetlenség fokozódása és a civil társadalom hiánya ezt csak még szilárdabbá teszi.

Összességében, a magyar társadalom értékrendjének alakulását a **negatív modernizáció** jellemzi.: *bár szekularizáltabb, világiasabb*, **DE** *a racionalitást és az individualizációt tekintve elmaradott*.

Közgondolkodás a rendszerváltás után

Legnagyobb *problémát a társadalmi egyenlőtlenségek elfogadása okozza*:

Míg a Kádár-rendszerben az egyenlőtlenségeket igyekszik eltakarni a propaganda, a piacigazdaságba való átmenet újfajta társadalmi viszonyokat és növekvő egyenlőtlenséget vonz. **ÍGY** a közgondolkodásban egyre erőteljesebbé válik *a siker és a tisztességtelenség összekapcsolása*:

- az érvényesüléshez, létfenntartáshoz elengedhetlenné válik a szabályok **megkerülése**, társadalmi normák **megsértése**, az informális kapcsolatok kihasználása.

A *vagyoni elitbe* gyorsan bekerülők körében kialakul egyfajta kérkedő, magamutogató, kontrollt nem ismerő **„újgazdag” magatartásforma** és **értékrend**

A társadalom középső és alsóbb rétegeiben tovább él a Kádár-korszakban kialakult beidegződések:

- állam, állami intézmények elutasítása, beljük vetett hit hiánya, korrupció elfogadása;
- szabályok meg/kikerülése;
- paternalista, gondoskodó intézményrendszer utáni vágyakozás: az állami gazdasági jólétbe történő nagyobb szerepvállalás.

A kádári **nosztalgia** hátterében:

1. a '60-as, '70-es évek a többség valódi, kézzelfogható *életszínvonalbeli javulást hoztak*
2. a *rendszer váltás sokaktól igen nagy áldozatot* követelt
3. *elégedetlenség* a jelenlegi helyzettel

Zárt gondolkodásmód

→továbbra is erős a *toleranciahiány*,

→*előítéletek*.

Ellenőrző kérdések:

1. Hogyan „neveli át” polgárait a Rákosi-rendszer?
2. Milyen periódusokra osztható az értékrendszerváltozás 1956 után?
3. A hatvanas években hogyan változnak a politikai rendszer ideológiai követelményei?
4. Hogyan válik politikailag semlegessé a magyar társadalom a hatvanas évektől?
5. Milyen értékek erősödését hozta magával a második gazdaság előretörése?
6. Hogyan befolyásolta szocializációs folyamatok kettőssége az értékrendek változását?
7. Milyen párhuzamosan előforduló értékrendszereket ismer a '70-es évek közepétől?
8. Mit jelent a negatív modernizáció a társadalmi értékek tükrében?
9. Hogyan kapcsolódik össze a siker és a tisztességtelenség a rendszerváltás utáni értékrendszerben?
10. Miért jelentkezik a rendszerváltást követően a kádári nosztalgia?

Ajánlott irodalom:

Füstös László – Szakolczai Árpád (1999): Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban. *Szociológiai Szemle*. 1999/3, pp. 54-72.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (1983): *Értékrendszereink*. Budapest: Kossuth.

Keller Tamás (2010): Magyarországi életkép: normakövetés, egyéni teljesítmény, szolidaritás és öngondoskodás elfogadottsága a magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*. 2010/2, pp. 42-70.

Somlai Péter (1992): *Értékrendek és társadalmi-kulturális változások*. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet.

Valuch Tibor (2005): *Magyarországtársadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris Kiadó.

Valuch Tibor (2015): *A jelenkori magyar társadalom*. Budapest: Osiris.

Támogatás:

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. A tananyag elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

